ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ОСВІТИ

УДК 373.5.016:811’243:004
DOI https://doi.org/10.12958/1817-3764-2026-3-159-164

Харченко Анастасія Андріївна,
асистент кафедри психології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Лубни, Україна.
kharchenko_anastasia@yahoo.com
https://orcid.org/0009-0006-1055-4738

ВІКОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЦІЛЕЙ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ТА ОБМЕЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

У науковій літературі поняття «компетенція» і «компетентність» послідовно розмежовують: компетентність визначається як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, що складається зі знань, навичок, умінь, досвіду, цінностей і ставлень, тоді як компетенція є суспільно визнаним рівнем знань, навичок і вмінь у певній сфері діяльності (Бігич та ін., 2013, с. 18). Отже, компетенція постає зовнішньою, соціально заданою вимогою, а компетентність − внутрішнім, особистісним надбанням учня. Це розмежування узгоджується з нормативним визначенням, поданим у Національній рамці кваліфікацій, де компетентність витлумачено як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів і цінностей, що зумовлює здатність особи успішно соціалізуватися та провадити професійну чи навчальну діяльність (Національна рамка кваліфікацій, 2011).

Іншомовна комунікативна компетентність (далі − ІКК) є однією з ключових компетентностей у системі Нової української школи, визначених Законом України «Про освіту» та державними стандартами (Закон України «Про освіту», 2017; Постанова КМУ № 898, 2020). У сучасній методиці навчання іноземних мов і культур ІКК розглядається як єдність чотирьох складових: мовленнєвої, лінгвосоціокультурної, мовної (лінгвістичної) та навчально-стратегічної компетентностей (Бігич та ін., 2013, с. 91).

Мовленнєва компетентність − це здатність до реалізації різних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письма, перекладу/медіації) у життєво важливих для певного віку сферах спілкування (Бігич та ін., 2013, с. 91). Лінгвосоціокультурна компетентність − здатність і готовність особистості до іншомовного міжкультурного спілкування, що утворюється взаємодією соціолінгвістичної, соціокультурної та соціальної компетентностей (Бігич та ін., 2013, с. 92). Мовна компетентність − здатність практично користуватися мовною системою (фонетичною, лексичною, граматичною, технікою читання й письма) відповідно до норм мови й культури (Бігич та ін., 2013, с. 95). Навчально-стратегічна компетентність − здатність і готовність користуватися навчальними й комунікативними стратегіями в процесі оволодіння ІКК (Бігич та ін., 2013, с. 96).

Принципове значення для нашого дослідження має теза про те, що швидкість і якість формування всіх компетентностей значною мірою залежать від рівня сформованості саме навчально-стратегічної (Бігич та ін., 2013, с. 95): це положення обґрунтовує підхід до цифрових інструментів насамперед як до засобу розвитку в учнів стратегій самостійного оволодіння

мовою, а не лише як до способу подання мовного матеріалу.

Формування ІКК у закладах загальної середньої освіти суттєво відрізняється від формування іншомовної компетентності в закладах вищої освіти, оскільки шкільна освіта охоплює три якісно відмінні вікові періоди − молодший шкільний вік, підлітковий вік і ранню юність, кожен з яких має власні домінанти психічного розвитку. Це унеможливлює зведення шкільної методики до простої адаптації університетських підходів.

На момент вступу до школи дитина володіє наочно-образним і наочно-дійовим мисленням, а теоретичне мислення активно формується лише протягом початкового періоду навчання; увага молодшого школяра значною мірою залишається мимовільною (Дуткевич, 2012, с. 360). Це має пряме методичне значення: мовний матеріал на початковому етапі потребує обов'язкової опори на зорову, слухову й рухову наочність, а оцінювання має виконувати передусім стимулювальну, а не констатувальну функцію, оскільки самооцінка молодшого школяра безпосередньо залежить від оцінок учителя (Дуткевич, 2012, с. 367–368).

Основна школа охоплює підлітковий вік (11–15 років), головним чинником розвитку особистості в якому є зростання соціальної активності (Дуткевич, 2012, с. 372). У пізнавальній сфері підлітка відбувається інтелектуалізація психічних процесів − розвиваються теоретичне мислення, довільна увага, з'являється здатність до гіпотетико-дедуктивних міркувань, водночас навчальні випробування супроводжуються зростанням тривожності (Дуткевич, 2012, с. 382–383). Саме в цьому віці розвивається свідоме ставлення до користування мовою, що робить основну школу сенситивним періодом для формування мовної компетентності в її усвідомленому вимірі, а посилення інтересу до засобів виразності мовлення створює природне підґрунтя для дискусійних та інтерактивних форм роботи (Дуткевич, 2012, с. 384).

У ранній юності мислення старшокласника набуває системності, рефлексивності й світоглядної спрямованості; принципово, що старшокласник спроможний до самоосвіти, досягаючи результатів того самого рівня, що й в умовах організованого навчання (Дуткевич, 2012, с. 393), − це безпосередньо обґрунтовує доцільність широкого залучення цифрових ресурсів для самостійної роботи саме на старшому ступені.

Порівняння чинних модельних навчальних програм із попередніми редакціями засвідчує підвищення нормативних вимог на цілий ступінь освіти: якщо раніше рівень А2 визначався як результат основної школи (Навчальні програми з іноземних мов. 5–9 класи, 2017), то нині рівень А2 має бути досягнуто вже на кінець 6-го класу, а рівень В1 − на кінець 9-го (Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи», 2021). Для старшої школи передбачено досягнення рівня В1 за стандартом і В1+/В2 за профільною філологічною підготовкою (Навчальні програми з іноземних мов. 10–11 класи, 2017). За незмінної (а подекуди й скороченої) кількості навчальних годин це об'єктивно зумовлює потребу в інтенсифікації навчального процесу й пошуку ефективніших методичних інструментів − саме цим значною мірою пояснюється зростання інтересу до можливостей цифрового освітнього середовища.

Ступенева диференціація простежується в кожному з компонентів ІКК. У початковій школі формування лексичної компетентності спирається на мовленнєві зразки, хорову роботу, ігри й наочність; в основній школі розпочинається систематична робота з автентичними матеріалами і зростає частка самостійної роботи; у старшій школі систематизується мовний досвід і переважають творчі, проєктні та інтерактивні форми (Бігич та ін., 2013, с. 218–220). Аналогічну логіку простежуємо у формуванні граматичної компетентності: учні 1–2 класів перебувають на дограматичній стадії засвоєння, учні 3–4 класів − на граматичній; в основній школі головним завданням стає оволодіння активним граматичним матеріалом із застосуванням фоно- і відеофонограми; у старшій школі додається пасивний граматичний матеріал

і зростає автономність учнів (Бігич та ін., 2013, с. 242–243). Найдетальніше ступенева диференціація представлена у формуванні компетентності в аудіюванні: від уповільненого темпу й ретельної артикуляції в початковій школі − до текстів пізнавального й країнознавчого характеру та радіо- й телепередач в основній − і до автентичних, професійно орієнтованих текстів та дискусії у звукозаписі в старшій школі (Бігич та ін., 2013, с. 287–288).

Узагальнення ступеневої диференціації цілей формування компонентів ІКК подано в таблиці 1.

Аналіз таблиці 1 дозволяє простежити наскрізну тенденцію: від ступеня до ступеня зростають частка самостійної роботи учня та автентичність навчального матеріалу − обидві лінії безпосередньо пов'язані з можливостями цифрового освітнього середовища. Показово також, що вимоги до вимови залишаються незмінними на всіх ступенях: метою є формування апроксимованої вимови, тобто такої, у якій відсутні фонологічні помилки, але допускаються нефонологічні, що спричиняють іноземний акцент, не перешкоджаючи розумінню мовця (Бігич та ін., 2013, с. 198).

Зіставлення структури ІКК із віковими особливостями учнів дозволяє виокремити ті її компоненти, формування яких традиційними засобами наштовхується на об'єктивні обмеження, − саме в цих точках можливості цифрового освітнього середовища є найбільш затребуваними.

В аудіюванні традиційна модель навчання здебільшого зводиться до відтворення записів, доданих до підручника, що породжує обмежений обсяг матеріалів, відсутність візуального контексту та неможливість оперативно адаптувати темп мовлення до рівня учнів. Цифрове середовище, натомість, забезпечує доступ до практично необмеженого обсягу автентичних мультимодальних ресурсів і дозволяє регулювати швидкість відтворення, використовувати інтерактивні субтитри та вбудовані завдання з миттєвим зворотним зв'язком.

У спонтанному говорінні можливості традиційного класу обмежені часом уроку, психологічним бар'єром, пов'язаним зі страхом помилки перед однокласниками, та відсутністю реального співрозмовника поза межами класу; особливої гостроти ця проблема набуває саме

Таблиця 1

Ступенева диференціація цілей формування компонентів іншомовної комунікативної компетентності в закладах загальної середньої освіти

Компетентність	Початкова школа (1–4 кл.)	Основна школа (5–9 кл.)	Старша школа (10–11 кл.)
Рівень за ЗЄР	A1	A2	B1 (рівень стандарту) / B2 (профільна філологічна підготовка)
Фонетична	Апроксимована вимова; слуховимовні та інтонаційні навички	Апроксимована вимова	Апроксимована вимова
Лексична	Мовленнєві зразки; хорова робота, ігри, наочність	Автентичні матеріали; мовленнєві ситуації, наближені до реальних форм	Систематизація мовного досвіду; творчі, проектні, інтерактивні форми
Граматична	Дограматична (1–2 кл.) і граматична (3–4 кл.) стадії засвоєння	Оволодіння активним граматичним б матеріалом; фоно- і відеофонограма	Пасивний граматичний матеріал; ільша автономність учнів
У техніці письма	Повне формування графічних навичок; ігрові вправи	Систематична робота над орфографією	Систематична робота над орфографією
У техніці читання	Звуко-буквені зв'язки; 100–150 друкованих знаків; наочність, хорові та фронтальні форми	Продовження автоматизації; увага до швидкості, темпу, інтонації	Продовження автоматизації навичок
В аудіюванні	Уповільнений темп, ретельна артикуляція; засвоєний матеріал	Тексти пізнавального і країнознавчого характеру; радіо- і телепередачі	Автентичні, професійно орієнтовані тексти; дискусія у звукозаписі

Складено за: Бігич та ін., 2013, с. 198, 218–221, 242–243, 261–262, 273, 287–288

в підлітковому віці, коли навчальні випробування супроводжуються зростанням тривожності (Дуткевич, 2012, с. 383). Цифрове середовище розширює можливості ситуативного навчання: платформи для відеоконференцій дозволяють організувати спілкування з однолітками з інших країн, а діалогові сервіси створюють відносно безпечне середовище для мовленнєвої практики без ризику публічної помилки.

У лінгвосоціокультурному компоненті традиційний підхід передбачає подання матеріалу через статичні тексти підручника й теоретичні відомості про культуру країни, мова якої вивчається, що створює відірваність від реальності. Цифрове середовище забезпечує безпосереднє занурення в соціокультурний контекст через віртуальні тури, доступ до автентичних медіа та спільні проєкти зі школами інших країн.

Узагальнення цих можливостей подано в таблиці 2.

Додаткову аргументацію на користь залучення цифрових ресурсів дає аналіз нормативного забезпечення іншомовної освіти: чинні програми не диференціюють рівні володіння мовою за класами, не розділяють граматичний матеріал на активний і пасивний та не передбачають подальшої роботи над технікою читання після початкової школи (Бігич та ін., 2013, с. 198, 243, 273). Фактично значна частина операціоналізації цілей навчання перекладається на вчителя, а робота над мовним матеріалом стає залежною від підручника й власного розуміння вчителем цілей навчання. За таких умов зростає значення інструментів, які дозволяють гнучко добирати матеріал відповідного рівня складності та забезпечувати систематичність відпрацювання навичок – саме такі можливості надає цифрове освітнє середовище.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати робоче визначення: під іншомовною комунікативною компетентністю учнів закладів загальної середньої освіти розуміємо набуту в процесі навчання інтегровану здатність особистості здійснювати іншомовне спілкування в усній і писемній формах відповідно до вікових можливостей і комунікативних потреб, що охоплює мовленнєву, лінгвосоціокультурну, мовну й навчально-стратегічну компетентності в їх взаємозв'язку та формується поетапно згідно з рівнями, визначеними Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти (Загальноєвропейські рекомендації…, 2003).

Отже, вікова диференціація цілей формування ІКК та об'єктивні обмеження традиційних засобів навчання створюють теоретичне підґрунтя для цілеспрямованого й методично виваженого залучення цифрового освітнього середовища на кожному етапі шкільної іншомовної освіти – з урахуванням психологічних домінант відповідного віку та компонентної структури компетентності, що потребує подальшого дослідження в напрямі класифікації конкретних цифрових засобів і платформ навчання.

Таблиця 2

Обмеження традиційних засобів і можливості цифрового освітнього середовища у формуванні компонентів ІКК

Компонент ІКК	Обмеження традиційних засобів	Можливості цифрового освітнього середовища
Аудіювання	Обмежений обсяг матеріалів, відсутність візуального контексту, одноманітність акцентів	Доступ до автентичних мультимодальних ресурсів, регулювання темпу, інтерактивні завдання зі зворотним зв'язком
Спонтанне говоріння	Психологічний бар'єр, обмежений час уроку, відсутність реального співрозмовника	Комунікація з носіями мови та однолітками з інших країн, безпечне середовище для мовленнєвої практики
Лінгвосоціокультурний компонент	Теоретичність подання, відірваність від живої культури	Занурення в соціокультурний контекст, автентичні медіа, міжкультурні проєкти

Література

1. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

2. Національна рамка кваліфікацій : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 (у редакції постанови КМУ від 25.06.2020 № 519). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п

3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19

4. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/

5. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

6. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 5–9 класи : затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.06.2017 № 804. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/561/56140/program_movi.pdf

7. Модельна навчальна програма «Іноземна мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / М. І. Зимомря та ін. Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zymomrya.ta.in.14.07.pdf

8. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. 10–11 класи : затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 23.10.2017 № 1407. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf

9. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

References

1. Bihych, O. B., Borysko, N. F., Boretska, H. E. et al. (2013). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Ed. S. Yu. Nikolaieva. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

2. Natsionalna ramka kvalifikatsii: zatverdzhena Postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.11.2011 № 1341 (u redaktsii postanovy KMU vid 25.06.2020 № 519) [National framework of qualifications: approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011 No. 1341 (as amended by the resolution of the CMU dated June 25, 2020 No. 519)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-p [in Ukrainian].

3. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

4. Pro deiaki pytannia derzhavnykh standartiv povnoi zahalnoi serednoi osvity: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30.09.2020 № 898 [On some issues of state standards of complete general secondary education: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 30, 2020 No. 898]. Retrieved from https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886/ [in Ukrainian].

5. Dutkevych, T. V. (2012). Dytiacha psykholohiia [Child psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

6. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkil iz pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov. 5–9 klasy: zatverdzheni nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 07.06.2017 № 804 [Curricula in foreign languages for general educational institutions and specialized schools with in-depth study of foreign languages. 5-9 grades: approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 7, 2017 No. 804]. Retrieved from https://osvita.ua/doc/files/news/561/56140/program_movi.pdf [in Ukrainian].

7. Modelna navchalna prohrama «Inozemna mova. 5–9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: Zatverdzhena nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.07.2021 № 795 [Model curriculum «Foreign language. 5-9 grades» for general secondary education institutions: Approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated Jule 12, 2021 No. 795]. M. I. Zymomria et al. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Inoz.mov.5-9-kl.Zymomrya.ta.in.14.07.pdf [in Ukrainian].

8. Navchalni prohramy z inozemnykh mov dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv i spetsializovanykh shkil iz pohlyblenym vyvchenniam inozemnykh mov. 10–11 klasy: zatverdzheni nakazom Ministerstva

osvity i nauky Ukrainy vid 23.10.2017 № 1407 [Curricula in foreign languages for general educational institutions and specialized schools with in-depth study of foreign languages. 10–11 classes: approved by the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated October 23, 2017 No. 1407]. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf [in Ukrainian].

9. Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Pan-European recommendations on language education: study, teaching, assessment]. (2003). Nauk. red. ukr. vydannia S. Yu. Nikolaieva. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Харченко А. А. Вікова диференціація цілей формування іншомовної комунікативної компетентності учнів та обмеження традиційних засобів навчання в умовах цифровізації освіти

У статті розглянуто вікову диференціацію цілей формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК) учнів закладів загальної середньої освіти та обмеження традиційних засобів навчання в умовах цифровізації освіти.

Визначено компонентну структуру ІКК: мовленнєву, лінгвосоціокультурну, мовну та навчально-стратегічну компетентності − і встановлено, що швидкість і якість формування всіх компонентів залежать від рівня сформованості навчально-стратегічної компетентності. Проаналізовано вікові психологічні особливості учнів початкової, основної та старшої школи і показано їх зв'язок із методикою формування кожного компонента ІКК. Систематизовано ступеневу диференціацію цілей навчання за компетентностями (фонетичною, лексичною, граматичною, у техніці читання й письма, в аудіюванні) відповідно до трьох ступенів шкільної освіти. Виявлено об'єктивні обмеження традиційних засобів навчання в аудіюванні, спонтанному говорінні та лінгвосоціокультурному компоненті ІКК і зіставлено їх з можливостями цифрового освітнього середовища. Сформульовано робоче визначення іншомовної комунікативної компетентності учнів закладів загальної середньої освіти.

Отримані результати обґрунтовують доцільність диференційованого добору цифрових засобів навчання відповідно до вікового етапу й компонентної структури ІКК.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, вікова диференціація, цифрове освітнє середовище, заклади загальної середньої освіти, навчально-стратегічна компетентність.

Kharchenko A. A. Age-based differentiation of goals in forming students' foreign language communicative competence and the limitations of traditional teaching tools under the digitalization of education

The article examines the age-based differentiation of goals in forming secondary school students' foreign language communicative competence (FLCC) and the limitations of traditional teaching tools under the digitalization of education.

The componential structure of FLCC is defined, comprising speech, linguo-sociocultural, linguistic, and learning-strategic competences; it is established that the speed and quality of forming all components largely depend on the level of the learning-strategic competence. The age-related psychological features of primary, middle, and senior school students are analysed and linked to the methodology of forming each FLCC component. The stage-based differentiation of learning goals across competences (phonetic, lexical, grammatical, reading and writing technique, listening) is systematised according to the three stages of school education. Objective limitations of traditional teaching tools in listening, spontaneous speaking, and the linguo-sociocultural component of FLCC are identified and juxtaposed with the possibilities of the digital educational environment. A working definition of secondary school students' foreign language communicative competence is formulated.

The findings substantiate the feasibility of a differentiated selection of digital teaching tools according to the age stage and the componential structure of FLCC.

Key words: foreign language communicative competence, age-based differentiation, digital educational environment, secondary education institutions, learning-strategic competence.

Дата першого надходження статті до видання: 06.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.08.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.10.2026